

חכמים דבריהם אף כשנצרך להזאה כדי להיטהר לקרבן פסח. ונמצאו חכמים עוקרים דבר מן התורה.

ומאיזמל של מילה, שאם הוצרכו להביאו בשבת דרך חצרות גגות וקרפיות [מחצר של זה לחצר של אחר, וכן מגג לגג, ומקרפף לקרפף, ומחצר לגג או לקרפף] שאסרו חכמים את הטלטול בהם, העמידו חכמים את דבריהם, ונעקרת מצות מילה מן התורה.

ומסדין של פשתן בציצית, שמן התורה יכול להטיל בו ציצית של צמר, היות וכלאים בציצית התירה התורה, וחכמים גזרו שלא יטילנו גזירה משום כסות לילה שאינה חייבת בציצית, ושמא יטיל אף בה.

הרי שעקרו חכמים מצוה מן התורה. (1)

אמר ליה רבה לרב חסדא: שב ואל תעשה שאני. (14)

דלאו עקירה הוא. וכגון אכילת בשר, שאמרו חכמים שב ואל תעשה — לאו עקירה הוא.

אמר ליה רב חסדא לרבה: בעאי לאותובך הייתי רוצה להקשות עליך עוד:

מערל שמל, ואמרו בית הלל: "הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר", וצריך הזאת שלישי ושביעי. ולפיכך גר שנתגייר בערב הפסח, הרי הוא כטמא, ואינו מביא קרבן פסח, לפי שצריך עדיין הזאה, ואין הזאה זו אלא מדרבנן, ומכל מקום עקרו חכמים ממנו את מצות הקרבת קרבן פסח, שהוא חייב בו מן התורה.

ומהזאה. טמא שצריך הזאה ממי חטאת, אין מזים עליו בשבת משום "שבות", והעמידו

14. בקובץ הערות חקר כמה חקירות:

א. מהו קום ועשה ושב ואל תעשה? ויש לפרשו בשני פנים:

האחד: הדבר תלוי בגוף האיסור, אם הוא קום ועשה [היינו עבירת לא תעשה] או שב ואל תעשה [היינו ביטול מצות עשה]. ואין הדבר תלוי באיזה אופן הוא עבר עליו אם על ידי מעשה או על ידי שב ואל תעשה [וכצד הזה נראה בלשונות הריטב"א בסוגיין שקרא ל"שב ואל תעשה" מצות עשה, ולקום ועשה קרא "מצות עשה"].

השני: הדבר תלוי באופן העבירה עליו [וכפי הצד הזה מוכח בתוספות בעמוד ב ד"ה סדין בציצית, כמבואר בהערה שם].

ב. באיכות העקירה, אם על ידי עקירת חכמים נעקר דין התורה לגמרי, כגון כשפטרו חכמים סדין מציצית, האם נעקרה מצות ציצית מן

הסדין ונעשית טלית פטורה מן התורה, או שדין התורה במקומו עומד והסדין חייב בציצית מן התורה גם לאחר עקירתם, אלא שהתורה נתנה להם רשות לצוות לנו שלא לקיים את המצוה במקום שיש להם טעם על זה.

ג. מהו טעמו של דבר זה שאנו מחלקים בין שב ואל תעשה לקום ועשה, אם הדבר תלוי במדרגת חומר האיסור, שקום ועשה הוא דבר חמור ואין כח בידם לעוקרו, ואילו שב ואל תעשה אינו חמור כל כך, ויש כח בידם לעוקרו.

או הטעם בזה, משום שכאילו דין התורה [שלא נעקר] עומד כנגד המצוה לשמוע לדברי חכמים, והואיל ושני הדינים האלו סותרים זה את זה, על כן שב ואל תעשה עדיף.

1. הגמרא בהמשך מיישבת קושיא זו וחברותיה, כיון שהכל "שב ואל תעשה" הוא.

קושיות על שיטתך שאין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה.

אך **תא שמע** ראייה נוספת:

כתיב בספר דברים [פרק יח], בענין הוראה של נביא אמת לשנות דבר מן התורה —

“אליו אל נביא האמת — תשמעו”.

מלמד הכתוב שאפילו **אומר לך הנביא: עבור על אחת מכל מצוות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל**,⁽³⁾ שהורה להקריב קרבן בכמה בשעת איסור הבמות, ויש כאן איסור שחוטי חוץ וכתר על העלאה בחוץ —

הכל — לפי שעה. רק אם הורה הנביא לשנות דבר מן התורה כהוראת שעה **שמע** לו.⁽⁴⁾

ומכבשי **עצרת** ששחטן בשבת שלא לשמן, דקיימא לן שהם כשרים בתורת שלמים, אלא שלא עלו לשם חובת כבשי עצרת. ואמרו חכמים: לא יזרוק את הדם, שלא ניתנה שבות של זריקת דם לידחות אלא אצל כבשי עצרת ולא אצל שלמים בעלמא. ונמצא שעקרו חכמים שלש מצות עשה: א. עשה דזריקת דם. ב. עשה דהקטרת אימורים. ג. עשה דאכילת בשר.⁽²⁾

ומשופר **ולולב** בשבת, שעקרו חכמים את המצוה משום “שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים”, הרי שעקרו חכמים מצוה דאורייתא.

אולם **השתא, דשנית לן: “שב ואל תעשה” לא מיעקר הוא** —

כולהו קושיות שרציתי להקשות, נמי יש לתרצן, לפי ש”שב ואל תעשה” נינהו, ואינם

היא איסור, אלא שמיד בשעת לבישה מתחייב הוא בציצית, ועל ידי לבישתו שהיא קום ועשה מתבטלת מצוה בשב ואל תעשה.

2. רש”י.

3. מלכים א, יח יט — לט.

ובערוך לנר הוכיח ממה שכתב רש”י שעבר אליהו על העלאה בחוץ, שעל אף שאליהו לא העלה את הקרבן על האש, אלא ירדה האש מן השמים אחר שהעלהו, מכל מקום יש על זה כרת של העלאה בחוץ. ראה עוד שם.

4. הקשו הראשונים: אדרבה איפכא קשיא: דמשמע לפי השעה שמע לו, אבל לתקן לדורות לא, אלמא אין בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה! ?

והקשה הערוך לנר, כיון שלא ידע רבה “שב ואל תעשה שאני”, אם כן למה הקשה לו מתחילה מברייתות, ולא מדינים אלו, שבהן משניות מפורשות, ראה שם מה שתיריך.

והקשו התוספות: הרי סדין בציצית הוי קום ועשה, כי בשעה שמתכסה הוא בטלית החייבת בציצית שאין בה ציצית, הרי הוא עובר בידיים! ? ותירצו: בשעת עיטוף אכתי לא מחייב עד אחר שנתעטף, ד”כסותך” משמע שאתה מכוסה בה כבר, ו”אשר תכסה בה” אתא לדרשה אחרינא, ולאחר שנתעטף דמתחייב, שב ואל תעשה הוא.

ובקובץ הערות הוכיח מקושיית התוספות כמו הצד השני בחקירה הראשונה [לעיל בהערות], שקום ועשה ושב ואל תעשה תלוי באופן שהוא עובר עליו ולא בגוף המצוה. שהרי אף בקושייתם לא סברו התוספות שהלבישה עצמה

והתקין רבן גמליאל שלא יהו עושיין כן מפני תיקון העולם, משום שפעמים אין האשה יודעת מביטול הגט, והולכת ונישאת לאדם אחר, ובניה ממנו ממזרים.

ואם בכל זאת **בטלו** הבעל בפני בית דין ושלא בפני האשה — לאחר תקנת רבן גמליאל — הרי גט זה **מבוטל**, **דברי רבי**.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו יכול — לאחר תקנת רבן גמליאל — **לא לבטלו ולא להוסיף על תנאו** שלא בפני האשה, **שאם כן מזה כח בית דין** — שהתקינו שלא לבטל אלא בפני האשה — **יפה**.

והא הכא, דמדאורייתא בטל גט שנותן השליח לאשה, כי עד שהגיע גט ליד האשה יכול הבעל לבטלו. שנאמר: וכתב לה ספר

ומשנינן: **שאני התם: דכתיב "אליו תשמעון"**.

ואכתי מקשינן: **ולגמר מיניה** [נלמד מדין נביא האמת] שבכל מקום בית דין עוקרין דבר מן התורה, ואפילו בקום ועשה! (5)

ומשנינן: **מיגדר מילתא** [לעשות גדר ותקנה], וכמו אליהו בהר הכרמל, שהשיב את בני ישראל על ידי זה מעבודת כוכבים — **שאני** (6).

תא שמע ראייה נוספת:

בעל ששלח גט לאשתו ורצה לבטלו קודם שהגיע ליד האשה, בראשונה היה עושה בית דין ומבטל בפניהם, ולא היה מודיע לאשה.

האחד: לעולם שפיר גמרינן מיניה, ותריץ הכי, דהתם מיגדר מילתא לשעה אבל לעקור דבר מן התורה לדורות לא, וכן הלכתא דשב ואל תעשה בית דין עוקרין או אפילו לא תעשה לצורך השעה או הפקר ממון לעולם, אבל לעקור לא תעשה לדורות לא [לשון הריטב"א].

השני: התם דוקא משום מגדר מילתא לעשות סייג לתורה, כי התם שהשיבם על ידי כך מעבודה זרה, וכן לקמן [במי שהטיח תחת התאנה] מפני שהיו פרוצים בעריות, או שהיו מזלזלים בשביית שבת [ולכך סקלו את הרוכב על הסוס בשבת] אבל בעלמא לא [לשון הרשב"א, והוא פירוש רש"י כמבואר שם].

ועל הפירוש הראשון כתב הרשב"א: ואינו מחזור. דאם כן הוה ליה למימר "אלא מגדר מילתא שאני". ועוד, מאי "שאני"? והרי הכין הוה ליה למימר "אלא מגדר מילתא שפיר דמי", או כיוצא בלשון זה.

ותריץ הרשב"א: כל תקנות חכמים לפי צורך השעה הם משום גדר דבר, וקא סלקא דעתין שלא אמרו "לפי השעה" אלא להוציא נביא שאמר: חזר בו הקב"ה ממצוה פלונית ומבטלה לעולם, שאין שומעין לו.

5. הקשו התוספות: האיך אפשר ללמוד מדין זה שחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה, והרי שאני התם, שעל פי הדיבור היה מתנבא לעבור על דברי תורה, והיכי ניגמר מיניה לעבור משום תקנת חכמים שלא על פי הדיבור!?

ותירצו: כיון שעל פי הדיבור שרי משום צורך שעה, הוא הדין שלא על פי הדיבור. שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר, כדנפקא לן במגילה [ב ב] מקראי.

6. שני פירושים כתבו הראשונים בתירוצו הגמרא:

אמר ליה [גירסת רש"י] רב אשי לרבינא: כיון שבדעת חכמים תלה את קדושו, שויה רבנן על ידי גט זה לבעילתו של הבעל שהיתה לשם קדושין כבעילת זנות למפרע.⁽⁹⁾

תא שמע רביה נוספת:

אמר רבי אליעזר בן יעקב: שמעתי שבת דין מכין מלקות, ועונשין עונש מיתה אפילו שלא מן התורה.

ולא שיתכוונו לעבור על דברי תורה לבדות מלבם חיוב מיתה למי שאינו חייב, אלא מפני צורך השעה יכולים לעשות זאת, כדי לעשות סייג לתורה.⁽¹⁰⁾

ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת — שאינו אלא איסור שבות דרבנן — בימי יונים, שהיו אז פרוצים בעבירות, מפני שראו לחצן של ישראל שהיונים גוזרים עליהם גזירות והיו מצוות בזויות בעיניהם.

והביאורוהו לבית דין, וסקלוהו כמחלל שבת גמור — לא מפני שראוי לכך, אלא מפני

כריתות "ונתן בידה", ועד שבא הגט לידה לאו גט הוא.⁽⁷⁾

ומשום "מה כח בית דין יפה" הכשירו חכמים את הגט, וקא שרינן אשת איש לעלמא?!?

ומשנינן: מאן דמקדש אשה — אדעתא דרבנן מקדש [תולה הוא את קידושו בדעת חכמים] שהרי אומר בשעת קדושין שמקדש אותה לאשה "כדת משה וישראל".

ואפקעינהו רבנן — על ידי גט זה, שאינו גט מן התורה — לקדושין, ועשו את המעות שנתן לה הבעל לשם קידושין כמתנה, שהרי הפקר בית דין הפקר.⁽⁸⁾

אמר תמה ליה רבינא לרב אשי: התינח דקדיש בכספא, שפיר יש לומר: עשו חכמים את מעותיו כמתנה למפרע.

אבל קדיש בביאה — מאי הפקעה איכא למימר, שהרי ביאתו שבעל לשם קידושין — מאי שויה רבנן?!?

7. רש"י.

8. כן פירש רש"י כאן ולקמן קי א. אבל בכתובות ג א, ובגיטין לג א, לא הזכיר "הפקר בית דין הפקר". וראה עוד תוספת ביאור בדברי הגמרא, בתוספות בבבא בתרא מח ב ד"ה תינח, וראה עוד בדברי המאירי כאן.

9. כתב רש"י: ואית דאמרי: תינח דקדיש בכספא דקידושי כסף דרבנן, קדיש בביאה דקידושי מדאורייתא ניהו מאי איכא למימר.

וטעות גדול הוא בידם, כי קידושי כסף מן התורה הם, והם נלמדים מגזירה שוה ד"קיה

קיה"ה משדה עפרון כמבואר במסכת קדושין ב א, וגזירה שוה בסיני נאמרה וכן כל י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. ועוד, אם קדושי כסף מדרבנן הם, איך סוקלים על בעילת נערה בתולה מאורסה. ועוד, מאי שינויא דשני "שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות", והרי הקושיא היתה: היכי מצו רבנן לאפקועי מידי דאורייתא, ואם כן מה משני ליה "שויה רבנן", והרי אף זו הפקעה היא.

10. על פי רש"י בסנהדרין; ועיקר דין זה נפסק בשולחן ערוך בחושן משפט סימן ב: כל בית דין אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים

שהשעה צריכה לכך, שהרי היו פרוצים בעבירות.⁽¹¹⁾

ושוב מעשה כאדם אחד שהטיח באשתו [בעל את אשתו] תחת התאנה, שהוא מקום גלוי, והביאווה לבית דין, והלקוהו — לא מפני שראוי לכך, אלא מפני שהשעה צריכה לכך, שהיו פרוצים בעריות.

ומשנינן: מיגדר מילתא שאני.

שנינו במשנה: ולא זה וזה מטמאין לה:

ומפרשין: מנלן?

כלומר: הבעל השני ודאי אינו מיטמא לה, שהרי אינה אשתו, אבל ראשון מאי טעמא אינו מיטמא לה כשאר נשים שבעליהם הכהנים מיטמאים לה?⁽¹²⁾

דכתיב "אמור אל הכהנים, לנפש לא יטמא בעמיו. כי אם לשארו הקרוב אליו".

ואמר מר: "שאריו" — זו אשתו.

וכתיב עוד באותה פרשה "לא יטמא בעל בעמיו להחלו" —

מלמד הכתוב שיש בעל שמיטמא לאשתו, ויש בעל שאין מיטמא לה.

הא כיצד: מיטמא הוא לאשתו כשירה, דהא קרינן ביה "שאריו", ואינו מיטמא לאשתו פפולה שהרי ב"בעמוד והוצא" קאי, וזו פפולה היא לו, כי אשת כהן שנאנסה אסורה לבעלה.

עוד שנינו במשנה שקונסים אותה — ולא זה וזה זכאין במציאתה:

ומפרשת הגמרא מהו הקנס בכך שאין הבעל הראשון זכאי במציאתה כשאר נשים:

כי טעמא מאי אמור רבנן [מאיזה טעם אמרו חכמים] שמציאת אשה לבעלה? — כי היכי דלא תיהוי ליה איבה [כדי שלא ישנאה], מאחר שהוא נותן לה מזונות והיא לא תתן לה את מציאתה.⁽¹³⁾

משום דהוה כמת מצוה?! ותירץ, דהתם שאני שהקרובים אומרים "אם בעל הוא לירש, יקבור, ואם אינו קובר אף הוא לא יירש", מה שאין כן בנישואין גמורין דאורייתא שהכל יודעים שבעל הוא, וזה הוי כמו אחותו הבעולה שהוא יורשה ואינו מיטמא לה.

והריטב"א כתב כאן דהוה מצי למימר משום קנסא, "כי זו ודאי קריא ולא ענו לה, כשהוא יורש ואינו קובר אילו היה חייב לקבורה מן התורה" אלא שאת האמת כתבה הגמרא שאף מן התורה אינו מטמא לה, וראה מה שכתב הרב המגיה כאן ציון 309.

13. כן פירשו התוספות מתוך הכרח סוגיא דכתובות סו א, ודומה למה שאמרו בכתובות נח

שהעם פרוצים בעבירות דנין בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש ואפילו אין בדבר עדות גמורה. ואפילו בלא התראה. סמ"ע.

11. על פי רש"י בסנהדרין; והרשב"א כתב, שהיו פרוצים בשביתת שבת.

12. כתבו הרמב"ן והרשב"א: פירוש, אי אפשר לפרש שלא ייטמא לה משום קנסא וכשאר חומרות שבמשנה, שהרי מה קנס יש בזה "דמאי איכפת לה".

וראה ברשב"א במשנתנו שהקשה: מאי שנא בעל דמיטמא לאשתו קטנה ומשום דזה הוי כמו מת מצוה כיון שהוא יורשה [וכמבואר לעיל פט ב], ומאי שנא כאן שאין אומרים שייטמא לה

אבל **הכא** — שציוו אותו חכמים לגרשה — **תיהוי ליה איבה ואיבה עליה**, כדי שיגרשנה.

עוד שנינו במשנה: ולא זה וזה זכאין, **ובמעשה ידיה**:

ומפרשת הגמרא למה אין הבעל הראשון זכאי במעשה ידיה כשאר נשים:

כי **טעמא מאי אמור רבנן מעשה ידיה לבעלה?** הרי הטעם הוא **משום דקאכלה מזוני** שהבעל נותן מזונות.

אבל **הכא**, כיון דמזוני לית לה לאשה, וכמו ששנינו: "ולא מזונות", אם כן **מעשה ידיה לאו ידיה**, אין מעשה ידיה של הבעל.

שנינו במשנה: **ולא מיפר נדריה**:

ומפרשת הגמרא את הטעם שהראשון אינו מיפר נדריה כשאר בעל שמיפר את נדרי אשתו, ומה קנס יש לה בכך:

כי **טעמא מאי אמר רהמנא** [מאיזה טעם אמרה התורה] **שהבעל מיפר נדרי עיניו נפש כגון שלא ארחץ ולא אתקשט**, (14) — **כדי שלא תתגנה האישה על בעלה**.

אבל **הכא**, שמחוייב הוא להוציאה — **תתגנה ותתגנה**.

שנינו במשנה: **היתה בת ישראל נפסלה מן הכהונה**:

ומקשינן: **פשיטא** שהיא פסולה מלהינשא צא-א — לכהן — אם ימות בעלה הראשון — שהרי זונה היא?! (1)

ומשנינן: **בת לוי** שהיא נפסלת **מן המעשר** — **איצטריכא ליה** לאשמעינן.

ותמהה הגמרא על עיקר הדין הזה, שבת לוי נפסלת בזנותה מן המעשר:

וכי **בת לוי מן המעשר** — **מי מיפסלא בזנות!**

את טעם הפסוק, והרי לא קיימא לן כרבי שמעון דדריש טעמא דקרא], וראה מה שפירש הרשב"א, וראה עוד מה שכתבו התוספות לעיל פט א ד"ה מאי.

1. ביאר הריטב"א: פשיטא, זונה היא [מדברי הראשונים נראה שגרסו בגמרא כן], מדרבנן, וכמו שעשאוה כמי שזינתה ברצון, לאוסרה לבעל ולבועל.

ואף למאן דאמר זונה באונס, לאו זונה היא, כאן היא חשובה כמו זינתה ברצון.

ומלשון רש"י שכתב "פשיטא, זונה היא" [וכן כתב במשנה], משמע שהיא זונה דאורייתא, ודלא כהריטב"א. וראה מה שכתב בערוך לנר ד"ה ובהכי.

ב, "כי תקנו רבנן מזוני עיקר, ומעשה ידיה משום איבה".

ומיהו הקשו: למה שינתה הגמרא לשונה בין מציאתה שהוא משום דתיהוי ליה איבה, לבין מעשה ידיה דאמרינן שהוא משום דלית לה מזוני, ולא יישבו.

14. כתב הרשב"א: פירש"י כגון בנדרי עיניו נפש, אם ארחץ אם אתקשט. קשיא לי, תינח נדרי עיניו נפש [שאינו מיפר]. דברים שבינו לבינה [שכל בעל מיפר לאשתו], מאי איכא למימר?

ועוד, דהא טעמא לאו משום שלא תתגנה היא, אלא דאורייתא היא, וכדרכי פנחס דאמר [לעיל כט ב] "כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת" [ובערוך לנר תמה עוד, דמה בכך שאין